

УДК 344.13

<https://doi.org/10.34142/23121661.2024.40.13>

orcid. org / 0000-0003-3956-3487

© Ященко А.М., 2024

А.М. Ященко

**СУСПІЛЬНО НЕБЕЗПЕЧНІ НАСЛІДКИ
НЕДБАЛОГО СТАВЛЕННЯ ДО
ВІЙСЬКОВОЇ СЛУЖБИ ТА ЇХ ЗНАЧЕННЯ
ДЛЯ КВАЛІФІКАЦІЇ ТА РОЗМЕЖУВАННЯ
ЗА НОРМАМИ КРИМІНАЛЬНОГО (СТ. 425
КК УКРАЇНИ) ТА АДМІНІСТРАТИВНОГО
ЗАКОНОДАВСТВА (СТ. 172-15 КУпАП)**

A. Yashchenko

**SOCIALLY DANGEROUS CONSEQUENCES
OF NEGLIGENT ATTITUDE TOWARD
MILITARY SERVICE AND THEIR
SIGNIFICANCE FOR QUALIFICATION AND
DIFFERENTIATION UNDER THE NORMS
OF CRIMINAL (ARTICLE 425 OF THE
CRIMINAL CODE OF UKRAINE) AND
ADMINISTRATIVE LEGISLATION
(ARTICLE 172-15 OF THE CODE OF
UKRAINE ON ADMINISTRATIVE
OFFENSES)**

Анотація. Стаття присвячена аналізу суспільно небезпечних наслідків недбалого ставлення до військової служби, передбачених ст. 425 КК України та ст. 172-15 КУпАП, та їх значення для правильної кваліфікації та розмежування за вказаними нормами чинного кримінального та адміністративного законодавства України. Зазначено, що суспільно небезпечні наслідки складу недбалого ставлення до військової служби, передбаченого ч. 1 і 2 ст. 425 КК України, можуть мати як матеріальний, так і нематеріальний характер. Якщо вони мають матеріальний характер, їх констатація залежить від законодавчо визначеного критерія, яким виступає певна кількість неоподатковуваних мінімумів доходів громадян.

Якщо суспільно небезпечні наслідки мають нематеріальний характер, то їх визначення здійснюється без урахування згаданого критерія і залежить переважно від суб'єктивного ставлення до них правозастосувача, що ґрунтується на вироблених доктриною кримінального права орієнтирах. Натомість кваліфікація особливо кваліфікованих різновидів складів цього протиправного посягання (ч. 3 і 4 ст. 425 КК України), може здійснюватися й без урахування суспільно небезпечних наслідків матеріального або нематеріального характеру, оскільки у цих складах вони заміщуються обстановкою вчинення протиправного посягання – умовами особливого періоду, воєнного стану чи бойової обстановки. Наголошено, що у питанні розмежування недбалого ставлення до військової служби, наприклад, передбаченого ч. 1 ст. 425 КК України, від недбалого ставлення до військової служби, передбаченого ч. 1 ст. 172-15 КУпАП, важливу роль відіграє різновид суспільно небезпечних наслідків цих правопорушень.

Ключові слова: кримінально-правова кваліфікація, диференціація кримінальної відповідальності, суспільно небезпечні наслідки, недбале ставлення, адміністративне правопорушення, військова служба, тяжкі наслідки, істотна шкода, військова службова особа, військові кримінальні правопорушення, військові злочини, кримінальна відповідальність,

Abstract. The article is devoted to the analysis of the socially dangerous consequences of negligent attitude to military service under Article 425 of the Criminal Code of Ukraine and Article 172-15 of the Code of Administrative Offences, and their significance for the correct qualification and differentiation under these provisions of the current criminal and administrative legislation of Ukraine. It is noted that the socially dangerous consequences of the corpus delicti of negligent attitude to military service under Parts 1 and 2 of Article 425 of the Criminal Code of Ukraine may be both material and non-material in nature. If they are of a material nature, their determination depends on a legally defined criterion, which is a certain amount of tax-free minimum incomes. If the socially dangerous consequences are of an intangible nature, their determination is carried out without taking into account the above criterion and depends mainly on the subjective attitude of the law enforcement officer based on the guidelines developed by the criminal law doctrine. Instead, the qualification of specially qualified varieties of corpus delicti of this unlawful encroachment (parts 3 and 4 of Article 425 of the CC of Ukraine) may be carried out without taking into account the socially dangerous consequences of a material or non-material nature, since in these corpus delicti they are replaced by the circumstances of the unlawful encroachment - the conditions of a special period, martial law or combat situation. The author emphasises that in the issue of distinguishing between negligent attitude to military service, for example, under Part 1 of Article 425 of the Criminal Code of Ukraine, and negligent attitude to military service under Part 1 of Article 172-15 of the Code of Administrative Offences, an important role is played by the type of socially dangerous consequences of these offences.

Keywords: criminal law qualification, differentiation of criminal liability, socially dangerous consequences, negligence, administrative offence, military service, grave consequences, substantial harm, military officer, military criminal offences, military crimes, criminal liability.

Постановка проблеми. Забезпечення охорони найбільш важливих соціальних цінностей і благ від вчинення кримінально-протиправних заборон, а також запобігання їх вчиненню фізичними особами здійснюється завдяки закріпленню в Особливій частині КК України вичерпного переліку тих суспільно небезпечних посягань, які є кримінальними правопорушеннями, та визначенню

переліку, різних за ступенем суворості, заходів кримінально-правового характеру, що застосовується у разі їх вчинення винними особами. Одними з таких кримінальних правопорушень, що обумовлює неминуче кримінально-правове реагування у випадку вчинення, є недбале ставлення до військової служби (ст. 425 КК України).

Будучи одним з різновидів військових кримінальних правопорушень, передбачених розділом XIX Особливої частини КК України, це протиправне посягання не може не становити серйозної загрози для забезпечення військового правопорядку. В умовах збройної агресії проти України своєчасне реагування на його прояви в залежності від спричинених суспільно небезпечних наслідків є особливо актуальним. У цьому контексті важливого значення під час кваліфікації набуває питання щодо розуміння суспільно небезпечних наслідків, що настають у разі вчинення цього протиправного посягання, а також розмежування складу недбалого ставлення до військової служби, передбаченого ст. 425 КК України, від подібного складу недбалого ставлення до військової служби, передбаченого ст. 172-15 КУпАП. Дослідження саме цих питань і буде предметом цієї наукової публікації.

Аналіз останніх досліджень. У теорії кримінального права різним аспектам кваліфікації військових кримінальних правопорушень приділялася увага низки вітчизняних дослідників, зокрема М. І. Карпенка, М. І. Панова, В. І. Касинюка, М. І. Хавронюка, С. О. Харитонова та багатьох інших вчених. Здобутки згаданих авторів стали вагомим внеском у вивчення питань, пов'язаних з правовою оцінкою кримінальних правопорушень проти встановленого порядку несення військової служби, та мають неабияке науково-пізнавальне та прикладне значення.

Разом з тим, слід констатувати, що подальших наукових розвідок потребують питання, пов'язані зі встановленням об'єктивних та суб'єктивних ознак окремих складів кримінальних правопорушень, передбачених розділом XIX Особливої частини КК України, та їх відмежуванням від подібних складів правопорушень, але, водночас, передбачених деякими розділами Особливої частини КУпАП.

Певною мірою, це стосується, безпосередньо, недбалого ставлення до військової служби як суспільно небезпечного діяння, передбаченого ст. 425 КК України та ст. 172-15 КУпАП, в частині констатації суспільно небезпечних наслідків та їх впливу на кваліфікацію та розмежування у ході такої кваліфікації. Вказане, власне, й обумовлює зацікавленість до обраної тематики наукової публікації та її науково-практичне значення.

Формулювання мети статті. Метою цієї статті є характеристика нормативно визначених суспільно небезпечних наслідків недбалого ставлення до військової служби, передбачених ст. 425 КК України та ст. 172-15 КУпАП,

та їх значення для правильної кваліфікації та розмежування за вказаними нормами чинного кримінального та адміністративного законодавства України.

Виклад основного матеріалу. Ознайомлення зі змістом диспозицій ч. 1–4 ст. 425 КК України дозволяє стверджувати, що обов'язкові ознаки об'єктивної сторони складу цього протиправного посягання, зокрема передбаченого ч. 1 і 2 цієї статті, характеризуються наявністю суспільно небезпечного посягання, суспільно небезпечних наслідків та причинного зв'язку між протиправним посяганням та наслідками, що настали. При цьому, зі змісту примітки 2 до цієї статті, вбачається, що у складі згаданого основного (базового) та кваліфікованого складу недбалого ставлення до військової служби суспільно небезпечні наслідки можуть мати як матеріальний, так і нематеріальний характер. Якщо вони мають матеріальний характер, їх констатація залежить від законодавчо визначеного критерія, яким виступає певна кількість неоподатковуваних мінімумів доходів громадян.

У зв'язку з цим, істотною шкодою, якщо вона полягає у заподіянні матеріальних збитків, вважається шкода, яка в двісті п'ятдесят і більше разів перевищує неоподатковуваний мінімум доходів громадян, а тяжкими наслідками за тієї самої умови вважається шкода, яка в п'ятсот і більше разів перевищує неоподатковуваний мінімум доходів громадян (Примітка 2 до ст. 425 КК України) [3].

Якщо ж суспільно небезпечні наслідки мають нематеріальний характер, то їх визначення здійснюється без урахування згаданого критерія і залежить переважно від суб'єктивного ставлення до них правозастосувача. З приводу цього в окремих науково-практичних коментарях КК України зазначається, що істотною шкодою крім матеріальних збитків, котрі можуть бути спричинені військовій частині, цивільні організації, установі чи підприємству, окремим військовослужбовцям чи цивільним особам, може бути визнано підрив у частині військової дисципліни (наприклад, самовільне залишення частини одним чи кількома військовослужбовцями у відповідь на незаконні дії військового начальника, ігнорування наказів начальників з тих же мотивів), не виконання бойової задачі, виведення з ладу військової техніки, порушення особистих чи майнових прав громадян, спричинення шкоди життю та здоров'ю потерпілих, створення перешкод і збоїв у несенні військової служби, порушення конституційних прав і свобод громадян, значний підрив авторитету та престижу органів військового управління, сприяння вчиненню кримінальних правопорушень іншими особами, приховування кримінальних правопорушень.

До тяжких наслідків нематеріального характеру пропонується відносити всі випадки, коли внаслідок протиправних дій настали більш суспільно небезпечні наслідки, ніж ті, що були віднесені до істотної шкоди, зокрема:

аварії, катастрофи, знищення або серйозне пошкодження техніки чи майна, найбільш небезпечні форми підриву дисципліни (масова непокоря, дезертирство зі зброєю, самогубство підлеглих), розповсюдження важких інфекційних хвороб, а також заподіяння потерпілому тяжких тілесних ушкоджень або тілесних ушкоджень середньої тяжкості групі військовослужбовців, необережне вбивство, самогубство потерпілого, його тяжке психічне захворювання, зниження бойової готовності підрозділу, виникнення конфлікту між великою групою військовослужбовців (групово бійка), дезорганізацію діяльності військової частини [4, с. 965–967; 5, с. 1359–1363; 6, с. 1003–1004].

Додатково до згаданого належить навести позицію й тих окремих вітчизняних дослідників, які істотною шкодою, якщо вона має нематеріальний характер, вважають заподіяння потерпілому фізичного болю від удару, побоїв чи мордування, легкого або середньої тяжкості тілесного ушкодження, фізичних страждань, якими супроводжується незаконне позбавлення волі чи незаконне введення в організм проти волі особи наркотичних засобів або психотропних речовин тощо.

Крім того, автори зазначають, що істотна нематеріальна шкода може полягати і в моральній шкоді, коли потерпілому заподіюються страждання внаслідок фізичного чи психічного впливу, що призвело до погіршення або позбавлення можливостей реалізації ними своїх звичок і бажань, погіршення відносин з оточуючими людьми, інших негативних наслідків морального характеру, коли були порушені його конституційні або інші встановлені законом права, свободи (політичні, соціально-економічні тощо) та інтереси. Під тяжкими наслідками, на їх думку, слід розуміти смерть однієї або більше осіб, заподіяння тяжких чи середньої тяжкості тілесних ушкоджень одній, двом чи більше особам, самогубство потерпілого.

При цьому визнавати тяжкими наслідками катастрофу, аварію, пожежу тощо, якщо вони не потягли відповідних наслідків у вигляді фізичної шкоди, звичайно можна лише за умови, якщо пов'язана з їх виникненням матеріальна шкода перевищує п'ятсот неоподатковуваних мінімумів доходів громадян [8, с. 228–232; 7, с. 1218–1223].

Таким чином, питання, чи вважати суспільно небезпечну шкоду істотною, або суспільно небезпечні наслідки тяжкими, якщо вони мають не матеріальний характер, внаслідок вчинення недбалого ставлення до військової служби у кожному конкретному кримінальному провадженні має вирішуватися з дотриманням вироблених доктриною кримінального права орієнтирів у межах судової дискреції.

Доречно зазначити, що у своїх попередніх наукових розвідках ми звертали увагу на те, що кваліфікація особливо кваліфікованих різновидів складів цього протиправного посягання (ч. 3 і 4 ст. 425 КК України), може здійсню-

ватися й без урахування згаданих суспільно небезпечних наслідків. Такий висновок випливає зі змісту диспозицій ч. 3 і 4 цієї статті, оскільки суспільно небезпечні наслідки в цих складах заміщуються обстановкою вчинення протиправного посягання – умовами особливого періоду, воєнного стану чи бойової обстановки. Інакше кажучи, істотна шкода або тяжкі наслідки у цих особливо кваліфікованих складах не є обов'язковими ознаками об'єктивної сторони [10, с. 56–58].

І хоча наявна сучасна судова практика засвідчує, що суб'єкти правозастосовної діяльності кваліфікацію недбалого ставлення до військової служби за ч. 3 і 4 ст. 425 КК України здійснюють переважно лише виключно за наявністю матеріальних збитків у сумі, що дорівнює визначеному законом розміру істотної шкоди або тяжких наслідків, це не спростовує можливості кваліфікації ч. 3 і 4 ст. 425 КК України, без процесуального встановлення цих наслідків, особливо у ситуаціях відсутності матеріальних збитків внаслідок недбалого ставлення до військової служби. Принагідно зауважимо, що у цьому випадку йдеться лише про можливу відсутність суспільно небезпечних наслідків матеріального характеру, а не про відсутність суспільно небезпечних наслідків взагалі.

З огляду на те, що безнаслідкових кримінальних правопорушень не існує в принципі, відсутність наслідків матеріального характеру, не свідчить про відсутність наслідків нематеріального характеру. Водночас наявність суспільно небезпечних наслідків нематеріального характеру не означає, що вони мають обов'язково впливати на кваліфікацію особливо кваліфікованих різновидів цього протиправного посягання, а відтак, повинні бути обов'язково процесуально встановлені і доведені у кримінальному провадженні.

Отже, суспільно небезпечні наслідки недбалого ставлення до військової служби у вигляді істотної шкоди або тяжких наслідків (матеріального або нематеріального характеру) є обов'язковою конструктивною ознакою лише ч. 1 і 2 ст. 425 КК України. Кваліфікація недбалого ставлення до військової служби за ознаками ч. 3 і 4 ст. 425 КК України, принаймні за їх чинною редакцією, цілком може бути здійснена й без їх встановлення і доведення у конкретному кримінальному провадженні.

Подібний висновок обумовлює постановку запитання, пов'язаного з розмежуванням, з одного боку, недбалого ставлення до військової служби, передбаченого ч. 1 ст. 425 КК України, від недбалого ставлення до військової служби, передбаченого ч. 1 ст. 172-15 КУпАП, а, з іншого, – недбалого ставлення до військової служби, передбаченого ч. 3 ст. 425 КК України, незалежно від констатації суспільно небезпечних наслідків, від недбалого ставлення до військової служби, передбаченого ч. 2 ст. 172-15 КУпАП.

Відповідаючи на це питання, хотілося би зазначити, що, по-перше, відповідно до ст. ст. 9, 10, 11 КУпАП адміністративним правопорушенням визнається протиправна, винна (умисна або необережна) дія чи бездіяльність, яка посягаючи на громадський порядок, власність, права і свободи громадян та на встановлений порядок управління, заподіює вказаних об'єктам охорони суспільно небезпечні (шкідливі) наслідки [1].

Тож, якщо у випадку недбалого ставлення до військової служби спричиненні матеріальні збитки, то вочевидь основним критерієм розмежування ч. 1 ст. 425 КК України від ч. 1 ст. 172-15 КУпАП є кількість неоподатковуваних мінімумів доходів громадян.

За формою суспільно небезпечного діяння, як обов'язковою ознакою об'єктивної сторони, ці правопорушення тотожні. У зв'язку з цим, незважаючи на те, що у диспозиції ч. 1 і 2 ст. 172-15 КУпАП суспільно небезпечні (шкідливі) наслідки не є обов'язковою ознакою об'єктивної сторони складу цього адміністративного правопорушення, спричинення матеріальних збитків у розмірі, що є меншим, ніж 250 неоподатковуваних мінімумів доходів громадян, має тягти настання адміністративної відповідальності, тобто за ч. 1 ст. 172-15 КУпАП.

Водночас, якщо у випадку недбалого ставлення до військової служби спричиненні нематеріальні збитки, то таке розмежування ускладнюється, особливо, коли йдеться про заподіяну потерпілому¹ моральну шкоду. Тож, якщо потерпілому внаслідок недбалого ставлення до військової служби заподіюються моральна шкода, в окремих її проявах, вчинене може бути оцінене одночасно як кримінальне, так і адміністративне правопорушення. Йдеться зокрема про такі вищенаведені окремі прояви моральної шкоди, як « ... страждання внаслідок фізичного чи психічного впливу, що призвело до погіршення або позбавлення можливостей реалізації потерпілим своїх звичок і бажань, погіршення відносин з оточуючими людьми, інших негативних наслідків морального характеру, коли були порушені його конституційні або інші встановлені законом права, свободи та інтереси (політичні, соціально-економічні тощо)».

Отже, відсутність регламентованого законом критерія визначення істотної шкоди нематеріального характеру у ст. 425 КК України для виявлення суспільно небезпечних наслідків у відповідних своїх проявах породжує колізію між КК України і нормативними актами суміжних галузей права. Зокрема, така колізія спостерігається між ч. 1 ст. 425 КК України і ч. 1 ст. 172-15 КУпАП, у випадку спричинення потерпілому моральної шкоди, незважаючи на те, що ч. 1 ст. 172-15 фактично сконструйована у вигляді формального складу адміністративного правопорушення.

¹ Відповідно до ст. 269 КУпАП потерпілим є особа, якій адміністративним правопорушенням заподіяно моральну, фізичну або майнову шкоду [2].

Ми вже звертали увагу на те, що кримінальних правопорушень не існує без суспільно небезпечних наслідків. Повною мірою це стосується й адміністративних правопорушень. Звідси за недбале ставлення до військової служби за наявності спричинених наслідків нематеріального характеру у вигляді моральної шкоди одна особа може бути притягнена до кримінальної відповідальності (ч. 1 ст. 425 КК України), а інша – за те саме діяння, що заподіло моральної шкоди, до адміністративної (ч. 1 ст. 172-15 КУпАП). З огляду на положення ч. 2 ст. 9 КУпАП, згідно з якими адміністративна відповідальність за правопорушення, настає, якщо це порушення за своїм характером не тягне за собою кримінальної відповідальності, у подібних ситуаціях має бути застосована ч. 1 ст. 425 КК України.

Проте за справедливим зауваженням М. І. Хавронюка з позиції верховенства права згадане положення КУпАП суперечать праву, оскільки безпідставно закликає застосовувати кримінальну відповідальність, тобто більш суворі заходи державно-владного реагування на протиправні посягання [9, с. 20].

По-друге, у питанні розмежування недбалого ставлення до військової служби, передбаченого ч. 3 ст. 425 КК України, у разі згаданої нами вище можливої кваліфікації цього посягання як закінченого без встановлення і доведення у кримінальному провадженні суспільно небезпечних наслідків матеріального або нематеріального характеру (істотної шкоди або тяжких наслідків), від недбалого ставлення до військової служби, передбаченого ч. 2 ст. 172-15 КУпАП, вочевидь також спостерігається суперечність між законодавчими положеннями.

Якщо порівняти ч. 3 ст. 425 КК України з ч. 2 ст. 172-15 КУпАП, то ці частини статей фактично є тотожними, за виключенням хіба, що вказівки у ч. 3 ст. 425 КК України на те, що кримінальна відповідальність настає за діяння, передбачені ще й частиною другою цієї статті, які вчинені в умовах особливого періоду, крім воєнного стану.

У зв'язку з цим, все вищезгадане щодо колізії між положеннями ч. 1 ст. 425 КК України та ч. 1 ст. 172-15 КУпАП є цілком слушним й щодо положень, передбачених ч. 3 ст. 425 КК України та ч. 2 ст. 172-15 КУпАП, які суперечать одне одному.

Висновки дослідження і перспективи подальших розвідок у цьому напрямі. Підбиваючи підсумок, зазначимо, що суспільно небезпечні наслідки основного (базового) та кваліфікованого складу недбалого ставлення до військової служби можуть мати як матеріальний, так і нематеріальний характер. Якщо вони мають матеріальний характер, їх констатація залежить від законодавчо визначеного критерія, яким виступає певна кількість неоподатковуваних мінімумів доходів громадян.

Якщо суспільно небезпечні наслідки мають нематеріальний характер, то їх визначення здійснюється без урахування згаданого критерія і залежить переважно від суб'єктивного ставлення до них правозастосувача, що ґрунтується на вироблених доктринами кримінального права орієнтирах.

Кваліфікація особливо кваліфікованих різновидів складів цього проти-правного посягання (ч. 3 і 4 ст. 425 КК України), може здійснюватися й без урахування суспільно небезпечних наслідків матеріального або нематеріального характеру, оскільки у цих складах вони заміщуються обстановкою вчинення протиправного посягання – умовами особливого періоду, воєнного стану чи бойової обстановки.

У питанні розмежування недбалого ставлення до військової служби, передбаченого ч. 1 ст. 425 КК України, від недбалого ставлення до військової служби, передбаченого ч. 1 ст. 172-15 КУпАП, важливу роль відіграє різновид суспільно небезпечних наслідків цих правопорушень. Наприклад, якщо у випадку недбалого ставлення до військової служби спричиненні матеріальні збитки майнової або фізичної шкоди, то основним критерієм розмежування ч. 1 ст. 425 КК України від ч. 1 ст. 172-15 КУпАП є кількість неоподатковуваних мінімумів доходів громадян.

Якщо ж у випадку недбалого ставлення до військової служби спричинена шкода нематеріального характеру, зокрема моральна шкода в окремих її проявах, вчинене може бути оцінене одночасно як кримінальне, так і адміністративне правопорушення. Це свідчить про колізію між приписами КК України та КУаАП, спосіб подолання якої наразі сьогодні визначений у ч. 2 ст. 9 КУпАП і полягає він у застосуванні положень кримінального законодавства. Проте такий спосіб суперечить принципу верховенства права. З цієї позиції усунення такої колізії можливе лише завдяки внесення відповідних змін до законодавства.

У питанні розмежування недбалого ставлення до військової служби, передбаченого ч. 3 ст. 425 КК України, від недбалого ставлення до військової служби, передбаченого ч. 2 ст. 172-15 КУпАП, у разі можливої кваліфікації цих посягань як закінчених без встановлення і доведення у відповідних провадженнях суспільно небезпечних наслідків матеріального або нематеріального характеру, слід виходити з того, що між цими нормами також наявна колізія.

У зв'язку з цим, варіант її подолання та спосіб усунення з позиції дотримання принципу верховенства права ідентичні тому варіанту, що описаних вище і властиві для складу недбалого ставлення до військової служби, передбаченого ч. 1 ст. 425 КК України та ч. 1 ст. 172-15 КУпАП.

Аналіз питання, пов'язаного з відмежуванням недбалого ставлення до військової служби (ст. 425 КК України), від бездіяльності військової влади (ст. 426 КК України), службової недбалості (ст. 367 КК України), а також особливостями кваліфікації недбалого ставлення до військової служби (ст. 425 КК України) за ознаками співучасті, зокрема особливостями оцінки вчиненого у співучасті зі спеціальним суб'єктом, стануть предметом наших подальших наукових розвідок.

Література

1. Кодекс України про адміністративні правопорушення (статті 1–212-24) : Закон України від 07.12.1984 № 8073-Х. URL : <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/80731-10#Text>.
2. Кодекс України про адміністративні правопорушення (статті 213–330) : Закон України від 07.12.1984 № 8073-Х. URL : <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/80732-10#Text>.
3. Кримінальний кодекс України : Закон України від 05.04.2001 № 2341-III. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/2341-14#Text>.
4. Кримінальний кодекс України. Науково-практичний коментар : у 2 т. / за заг. ред. В. Я. Тація, В. І. Борисова, В. І. Тютюгіна. 5-те вид., допов.. Харків: Право, 2013. Т. 2: Особлива частина / Ю. В. Баулін, В. І. Борисов, В. І. Тютюгін та ін. 2013. 1040 с.
5. Науково-практичний коментар до Кримінального кодексу України (2-е вид, переробл. та доп.) / за заг. ред. П. П. Андрушка, В. Г. Гончаренка, Є. В. Фесенка. Київ : Дакор, 2008. 1428 с.
6. Науково-практичний коментар Кримінального кодексу України / Д. С. Азаров, В. К. Грищук, А. В. Савченко та ін.; за заг. ред. О. М. Джужі, А. В. Савченка, В. В. Чернея. Київ : Юрінком Інтер, 2017. 1104 с.
7. Науково-практичний коментар Кримінального кодексу України / за ред. М. І. Мельника, М. І. Хавронюка. 9-те вид., переробл. да допов. Київ : Юридична думка, 2012. 1316 с.
8. Хавронюк М.І. Військові злочини: комент. Законодавства / М. І. Хавронюк, С. Я. Дячук, М. І. Мельник; Відп. ред. : М. Д. Дрига, В. І. Кравченко. Київ : Вид-во А.С.К., 2002. 272 с.
9. Хавронюк М. І. Довідник Особливої частини Кримінального кодексу України. Київ : Істина, 2004. 504 с.
10. Яценко А. М. Недбале ставлення до військової служби (ст. 425 КК України): ознаки об'єктивної сторони складу кримінального правопорушення та їх вплив на кваліфікацію. *Збірник наукових праць Харківського національного педагогічного університету імені Г. С. Сковороди. Серія: Право.* 2024. Вип. 39. С. 51–58. DOI: <https://doi.org/10.34142/23121661.2024.39.06>.